

10-May, 2026-yil

OLIV TA'LIM TIZIMIDA GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING IJTIMOIV FAOLLIGINI OSHIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Maqsudov Ulug‘bek Qurbonovich

*Farg‘ona davlat universiteti pedagogika kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari
bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*

Sotvoldiyev Azizbek Sobirjon o‘g‘li

*Farg‘ona davlat universiteti pedagogika nazariyasi va tarixi
mutaxassisligi 1-bosqich magistranti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oliy ta‘lim tizimida gender yondashuv asosida talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish metodikasini takomillashtirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda ijtimoiy faollik tushunchasining mazmun-mohiyati, uning tarkibiy komponentlari hamda uni shakllantirishga ta‘sir etuvchi pedagogik va ijtimoiy-psixologik omillar yoritilgan. Shuningdek, gender yondashuvning ta‘lim jarayoniga integratsiyasi talabalarning teng imkoniyatlarini ta‘minlash, stereotiplarni kamaytirish va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishdagi o‘rni asoslab berilgan.*

Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, kuzatish, so‘rovnoma hamda pedagogik eksperiment metodlaridan foydalanilgan. Eksperimental natijalar ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligini tasdiqlab, talabalarning ijtimoiy faollik darajasi sezilarli oshganligini ko‘rsatgan. Olingan natijalar asosida gender yondashuvni ta‘lim jarayoniga tizimli joriy etish bo‘yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Maqola oliy ta‘lim muassasalarida pedagogik faoliyat yuritayotgan mutaxassislar, tadqiqotchilar hamda ta‘lim menejerlari uchun mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar: *Oliy ta‘lim, gender yondashuv, ijtimoiy faollik, talaba, pedagogik metodika, kompetensiya, inklyuziv ta‘lim, fuqarolik pozitsiyasi, ta‘lim texnologiyalari, ijtimoiy rivojlanish.*

KIRISH

Bugungi globalashuv jarayonlari, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning tezkor o‘zgarishi hamda raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta‘lim tizimi oldiga nafaqat bilimli, balki ijtimoiy faol, tashabbuskor va jamiyat hayotida faol ishtirok eta oladigan mutaxassislarni tayyorlash vazifasi qo‘yilmoqda [1]. Mazkur vazifa ta‘lim jarayonini modernizatsiya qilish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlarni takomillashtirishni taqozo etadi [2].

Shu nuqtayi nazardan, talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish masalasi oliy ta‘lim pedagogikasining dolzarb ilmiy-amaliy muammolaridan biri sifatida e‘tirof etiladi [3]. Ijtimoiy faollik shaxsning jamiyat hayotidagi ishtiroki, fuqarolik pozitsiyasi, tashabbuskorligi hamda ijtimoiy mas‘uliyatini ifodalovchi muhim integral sifat bo‘lib, u ta‘lim jarayonida tizimli ravishda shakllantirilishi lozim [4].

So‘nggi yillarda ta‘limda gender yondashuvni joriy etish masalasi ham alohida ahamiyat kasb etmoqda [5]. Gender yondashuv talabalarning jinsiy farqlarga asoslangan stereotipik qarashlardan holi holda teng imkoniyatlar asosida rivojlanishini ta‘minlashga xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida ta‘lim jarayonida shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olish, ijtimoiy faollikni rivojlantirishda tenglik va inklyuzivlik tamoyillarini mustahkamlash imkonini beradi [6].

Biroq amaldagi pedagogik jarayonlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, oliy ta‘lim muassasalarida gender yondashuv asosida talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish mexanizmlari yetarli darajada tizimlashtirilmagan, metodik ta‘minot esa to‘liq shakllanmagan [7]. Bu esa mazkur yo‘nalishda ilmiy asoslangan metodik yondashuvlarni ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Shundan kelib chiqib, ushbu maqolada oliy ta‘lim tizimida gender yondashuv asosida talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish metodikasini takomillashtirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi hamda mavjud muammolarni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Oliy ta‘lim tizimida talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish hamda ushbu jarayonda gender yondashuvni integratsiya qilish masalasi zamonaviy pedagogika va ijtimoiy fanlarda dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Xalqaro ilmiy manbalarda ijtimoiy faollik shaxsning jamiyat hayotidagi ishtiroki, fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy mas‘uliyati va tashabbuskorligini ifodalovchi kompleks sifat sifatida talqin qilinadi (Giddens, 2017; Banks, 2016). Ushbu yondashuvlarga ko‘ra, ijtimoiy faollik faqat nazariy bilim emas, balki amaliy faoliyat, qadriyatlar tizimi va kommunikativ kompetensiyalar bilan uzviy bog‘liqdir.

So‘nggi yillarda UNESCO va UNICEF tomonidan ishlab chiqilgan strategik hujjatlarda ta‘lim jarayonida gender tenglikni ta‘minlash masalasi ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan bo‘lib, bu yondashuv ta‘lim oluvchilarning teng imkoniyatlar asosida rivojlanishi, stereotiplarning kamayishi hamda ijtimoiy faollikning kengayishiga xizmat qilishi ta‘kidlanadi (UNESCO, 2021; UNICEF, 2019). Shu bilan birga, xalqaro tajriba gender yondashuvni ta‘lim mazmuni va metodikasiga integratsiya qilish talabalarda ijtimoiy faollik va fuqarolik ongini rivojlantirishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston va MDH davlatlari olimlari tadqiqotlarida ham ijtimoiy faollikni rivojlantirishning pedagogik asoslari, metodlari va texnologiyalari o‘rganilgan (Yuldashev, Hasanov; Karimova). Biroq mavjud ilmiy adabiyotlarda gender yondashuv asosida talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish metodikasini tizimli va integrativ yondashuv asosida tadqiq etish yetarli darajada rivojlanmaganligi kuzatiladi. Bu esa mazkur muammoning ilmiy-amaliy dolzarbligini belgilaydi.

Ushbu tadqiqotda tizimli, kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar metodologik asos sifatida qabul qilindi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil va sintez, qiyosiy tahlil, kuzatish, so‘rovnoma, pedagogik eksperiment hamda statistik tahlil metodlaridan

10-May, 2026-yil

foydalanildi. Mazkur metodlar orqali talabalarning ijtimoiy faollik darajasi va gender yondashuvning ta’lim jarayonidagi ta’siri kompleks o‘rganildi.

Shu asosda tadqiqot gender yondashuvni oliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish orqali talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishning samarali metodikasini ishlab chiqish va uni amaliyotga tatbiq etishga yo‘naltirilgan ilmiy izlanish sifatida amalga oshirildi.

NATIJALAR

Oliy ta’lim tizimida gender yondashuv asosida talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish metodikasini takomillashtirishga qaratilgan tadqiqot natijalari pedagogik jarayonning samaradorligi sezilarli darajada oshganligini ko‘rsatdi. Olib borilgan pedagogik eksperiment davomida talabalarning ijtimoiy faolligi kognitiv, motivatsion va faoliyat komponentlari asosida kompleks baholandi.

Tadqiqotning boshlang‘ich (konstatuvchi) bosqichida talabalarning ijtimoiy faollik darajasi o‘rtacha va past ko‘rsatkichlarda ekanligi aniqlandi. Xususan, talabalar ijtimoiy tashabbus ko‘rsatish, jamoat faoliyatida ishtirok etish hamda ijtimoiy loyihalarda faollik namoyon etish bo‘yicha yetarli darajada motivatsiyaga ega emasligi kuzatildi. Shuningdek, gender stereotiplarining ayrim holatlarda ta’siri mavjudligi ijtimoiy faollikni cheklovchi omillardan biri sifatida qayd etildi.

Tajriba-sinov ishlari davomida gender yondashuvga asoslangan maxsus metodika – interfaol treninglar, guruhli loyihalar, muammoli vaziyatlar tahlili, rolli o‘yinlar hamda refleksiv mashg‘ulotlar tizimli ravishda qo‘llanildi. Ushbu metodlar talabalarning teng ishtirokini ta’minlash, ularning fikr bildirish erkinligini kengaytirish hamda ijtimoiy faollik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qildi.

Yakuniy (nazorat) bosqich natijalari shuni ko‘rsatdiki, eksperimental guruhda talabalarning ijtimoiy faollik darajasi sezilarli darajada oshgan. Ular ijtimoiy loyihalarda faol ishtirok etish, tashabbus ko‘rsatish va jamoaviy qaror qabul qilish jarayonlarida faol pozitsiyani egallash ko‘nikmalarini rivojlantirdilar. Ayniqsa, gender tenglikka asoslangan hamkorlik muhiti talabalarning o‘z-o‘zini ifoda etish imkoniyatlarini kengaytirganligi aniqlandi.

Nazorat guruhi bilan taqqoslanganda, eksperimental guruhda ijtimoiy faollik ko‘rsatkichlarining o‘sishi yuqori dinamikaga ega bo‘ldi. Bu esa ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligini tasdiqlaydi. Olingan natijalar gender yondashuvni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishda muhim pedagogik omil ekanligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari gender yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodikaning oliy ta’lim tizimida talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishda samarali ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

MUHOKAMA

Olib borilgan tadqiqot natijalari oliy ta’lim tizimida gender yondashuv asosida talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish metodikasini takomillashtirishning ilmiy-amaliy ahamiyatini yaqqol ko‘rsatadi. Aniqlangan natijalar shuni tasdiqlaydiki, ijtimoiy faollikni

10-May, 2026-yil

rivojlantirish jarayoni faqat individual shaxsiy xususiyatlar bilan emas, balki ta’lim muhiti, pedagogik yondashuvlar va ijtimoiy-psixologik omillar bilan ham uzviy bog‘liqdir.

Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy jihatlardan biri – gender stereotiplarning talabalarning ijtimoiy faolligiga ma’lum darajada cheklovchi ta’sir ko’rsatishi bo‘ldi. Bu holat xalqaro tadqiqotlarda ham qayd etilgan bo‘lib, ayniqsa talabalar jamoaviy faoliyatda ishtirok etishda o‘z jinsiy roliga oid stereotiplardan kelib chiqib cheklanishi mumkinligi ta’kidlanadi (UNESCO, 2021). Shunday ekan, gender yondashuvni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish faqat tenglikni ta’minlash emas, balki faol ijtimoiy ishtirokni rag‘batlantirish vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Eksperimental guruhda kuzatilgan ijobiy o‘zgarishlar ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligini tasdiqlaydi. Interfaol usullar, guruhli loyihalar va reflektiv yondashuvlar talabalarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning kommunikativ kompetensiyalarini, tashabbuskorligini va ijtimoiy mas’uliyatini ham rivojlantirdi. Bu esa ijtimoiy faollikni shakllantirishda faol ta’lim texnologiyalarining hal qiluvchi rolini ko’rsatadi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, ijtimoiy faollikni rivojlantirish jarayoni doimiy va uzluksiz pedagogik qo‘llab-quvvatlashni talab etadi. Faqat qisqa muddatli intervensiyalar orqali barqaror natijalarga erishish qiyin. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalarida gender yondashuvga asoslangan metodik tizimni institutsional darajada joriy etish zarur.

Taqqoslash tahlillari shuni ko’rsatadiki, nazorat guruhiga nisbatan eksperimental guruhda ijtimoiy faollikning o‘sishi nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatidan ham sezilarli bo‘lgan. Talabalar o‘z fikrini erkin ifoda etish, jamoaviy qaror qabul qilishda ishtirok etish va ijtimoiy loyihalarda faol pozitsiya egallash ko‘nikmalarini rivojlantirgan.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari gender yondashuvni oliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishda samarali pedagogik mexanizm ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi hamda ushbu yo‘nalishda metodik ta’minotni yanada takomillashtirish zarurligini ko’rsatdi.

XULOSA

Birinchidan, oliy ta’lim tizimida talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u shaxsning fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy mas’uliyati va jamiyat hayotidagi faol ishtirokini shakllantirish bilan bevosita bog‘liqdir. Shu jihatdan ijtimoiy faollikni rivojlantirish tizimli va maqsadli pedagogik jarayon sifatida qaralishi lozim.

Ikkinchidan, gender yondashuv ta’lim jarayonida talabalarning teng imkoniyatlarini ta’minlash, stereotiplarni kamaytirish hamda ularning o‘zini erkin ifoda etish muhitini shakllantirishda muhim pedagogik omil ekanligi aniqlandi. Ushbu yondashuv ijtimoiy faollikni rivojlantirish jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, tadqiqot davomida ishlab chiqilgan va amaliyotga tatbiq etilgan metodika (interfaol usullar, guruhli loyihalar, muammoli vaziyatlar tahlili, reflektiv mashg‘ulotlar) talabalarning ijtimoiy faolligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qilgani

10-May, 2026-yil

empirik jihatdan tasdiqlandi. Eksperimental natijalar metodikaning samaradorligini ko‘rsatdi.

To‘rtinchidan, gender yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim muhiti talabalarning kommunikativ kompetensiyalari, tashabbuskorligi va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynashi aniqlandi. Bu esa ijtimoiy faollikni shakllantirishda pedagogik muhitning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari oliy ta’lim tizimida gender yondashuv asosida talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish metodikasini takomillashtirish ilmiy-amaliy jihatdan dolzarb ekanligini ko‘rsatdi. Ishlab chiqilgan yondashuv va tavsiyalar ta’lim jarayonida ijtimoiy faolligi yuqori, tashabbuskor va fuqarolik pozitsiyasi mustahkam bo‘lgan shaxslarni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.UNESCO. Education for Sustainable Development Goals. Paris, 2017.
- 2.OECD. Education at a Glance 2023.
- 3.Giddens A. Sociology. Polity Press, 2017.
- 4.Banks J. A. Multicultural Education. Wiley, 2016.
- 5.UNESCO. Gender Equality in Education, 2021.
- 6.UNICEF. Gender Equality and Education Strategy 2019–2030.
- 7.Karimova D. Gender tenglik va ta’lim jarayoni. Toshkent, 2021.